

**Dit examen bestaat uit 12 vragen.
Voor elk vraagnummer is aangegeven hoeveel
punten met een goed antwoord behaald kunnen
worden.**

Als bij een vraag een verklaring of uitleg
gevraagd wordt, worden aan het antwoord
meestal geen punten toegekend als deze
verklaring of uitleg ontbreekt.

Geef niet meer antwoorden (redenen,
voorbeelden e.d.) dan er worden gevraagd.
Als er bijvoorbeeld twee redenen worden
gevraagd en je geeft meer dan twee redenen,
worden alleen de eerste twee in de
beoordeling meegeteld.

Opgave 1 Macht op het voetbalveld

In zijn boek 'Massa en macht' gaat Elias Canetti in op verschillende lichaamshoudingen die mensen kunnen aannemen. Hij beschrijft nauwkeurig op welke manieren het mogelijk is om via lichaamshoudingen macht uit te oefenen.

- 3 p **1** Geef aan op welke verschillende manieren macht volgens Canetti zichtbaar is in het zitten, in het liggen en in het knielen.

Desmond Morris geeft in een van zijn boeken een analyse van tradities en rituelen in de wereld van het voetbal. De centrale stelling van Morris is dat de rituelen en gedragingen van zowel voetballers als supporters lijken op de rituelen en gedragingen van jagersstammen. Om dit te illustreren gaat hij in op de gedragingen van spelers na het maken van een doelpunt.

tekst 1

- De scoresprint. Onmiddellijk na een goal begint dikwijls de man die gescoord heeft een wilde sprint terug het veld op, gewoonlijk met zijn mond wijd open.
- De stomp-in-de-lucht-sprong. Terwijl de speler over het veld terugrent, springt hij plotseling in de lucht met een geheven vuist en brengt die dan omlaag met een krachtige slag.
- De omarming. Als de spelers bij elkaar zijn gekomen slaan ze hun armen om elkaar heen en omklemmen elkaar stevig in een volledige frontale omhelzing.

bron: Desmond Morris, Spel om de bal, Utrecht 1996, pp. 186-195

- 3 p **2** Geef aan wat de spelers uitdrukken met hun handelingen in elk van de drie genoemde situaties.
Betrek in je antwoord het effect van deze handelingen op de spelers en/of supporters van een van de partijen.

In hetzelfde boek gaat Morris in op geweldpleging door de aanhangers van voetbalteams.

tekst 2

Als groepen fans voor het stadion bijeenkomen en aankomende supporters van de tegenstander in de gaten krijgen, begint het verzamelpesten. Dit houdt in: honen en pesten en dreigen met vreselijke wraak later op de dag. Als de fans zich op de staantribunes hebben samengedrongen, begint de volgende fase van vijandelijkheden: het tribune-pesting.

Dit is tot een rite geworden agressie en gebeurt uitsluitend met gebaren en woorden. Soms komen fans van de tegenstander op het verkeerde deel van de staantribunes terecht en worden omringd door een grote massa vijanden: het tribune-dringen begint.

De lichamelijke gevolgen hiervan bestaan uit niet veel meer dan wat blauwe plekken. Het wordt erger wanneer twee groepen fans op de tribunes op korte afstand tegenover elkaar komen te staan. Dit kan leiden tot tribune-charges waarbij de ene groep probeert om de andere groep achteruit te drijven. Het gevaar bestaat dat fans in het gedrang ernstig bekneld raken.

Soms is er een veldinvasie waarbij hordes supporters van beide partijen over de afscheiding heen de grasmat opkomen. De wedstrijd wordt gestaakt. De politie snelt toe om de ruimte tussen de twee op elkaar afstormende partijen op te vullen en probeert spelers, grensrechters en scheidsrechter te beschermen. Na de wedstrijd kan een dreigende menigte de bezoekers-kleedkamer belegeren. Scheldwoorden worden geroepen en voorwerpen naar het gebouw gegooid om de spelers schrik aan te jagen. Later, wanneer de spelersbus eindelijk het terrein verlaat, kunnen ze de bus met stenen bekogelen en de ramen ingooien, terwijl de spelers erin hun hoofden bedekken om hun gezichten te beschermen tegen rondvliegende glassplinters.

naar: Desmond Morris, Spel om de bal, Utrecht 1996, pp. 290-203

De in tekst 2 beschreven situatie zou in een aantal opzichten vergeleken kunnen worden met de 'natuurtoestand' in het denken van Thomas Hobbes. In deze natuurtoestand is de wereld chaotisch en onveilig omdat egoïstische mensen elkaar voortdurend naar het leven staan. Toch is er volgens Hobbes een uitweg mogelijk. In dit verband spelen de begrippen 'natuurwet' en 'natuurrecht' een belangrijke rol.

- 5 p **3** Leg uit waartoe mensen volgens Hobbes bereid moeten zijn om te komen tot een toestand van vrede.
Betrek daarbij de begrippen 'natuurrecht' en 'natuurwet'.

- 4p **4** Geef twee verschillen en twee overeenkomsten aan tussen de situatie van de rivaliserende supportersgroepen en die van mensen in de natuurtoestand bij Hobbes.

Verklaringen voor het menselijk gedrag worden tegenwoordig door de moderne menswetenschappen gezocht in sociale factoren en omgevingsfactoren. Filosofen als Hobbes probeerden het gedrag uit de natuur van de mens (antropologisch) te verklaren. Keizer-filosoof Marcus Aurelius ontwikkelde een manier van denken waarin het op egoïstische wijze omgaan met eigen belangen als negatief wordt beschouwd. In zijn 'Persoonlijke Notities' gaat Marcus Aurelius op zoek naar een levenshouding waarin de mens wordt verbonden met een goddelijke orde. Om deze verbinding te verduidelijken en aannemelijk te maken, onderscheidt Marcus Aurelius binnen ieder mens drie elementen.

- 5p **5** Leg uit hoe volgens Marcus Aurelius ieder mens de behoefte aan macht en roem vanuit het innerlijk kan overwinnen.
Geef daarbij aan uit welke drie elementen de mens volgens hem bestaat.

Thomas Hobbes en Marcus Aurelius hebben beiden vanuit verschillende vooronderstellingen over de mens een antwoord gegeven op de vraag hoe het komt dat mensen elkaar naar het leven kunnen staan. Beiden hebben echter ook laten zien hoe een uitweg mogelijk is uit deze uitzichtloze situatie.

- 4p **6** Welke visie spreekt jou het meeste aan?
Geef een argumentatie voor je standpunt.

Opgave 2 Disciplineren

In het boek 'De gecontroleerde samenleving' beschrijft publicist Jaap Spaans hoe instanties macht uitoefenen door het recht op privacy van burgers te schenden. Machtsuitoefening is volgens hem onlosmakelijk verbonden met de inrichting van onze samenleving. Moderne technologische middelen zijn zeer behulpzaam in het registreren en controleren van burgers: zo staat de gemiddelde Nederlander in meer dan honderd computerbestanden geregistreerd. Het gebruik van camera's neemt eveneens zeer sterk toe. In een hoofdstuk over cameraregistratie op het werk wordt het volgende voorval beschreven:

tekst 3

Het permanente toezicht en het gevoel begluurd te worden, leidde bij werknemers tot ernstige stress en lichamelijk ongemak. De vakbond die de belangen van de werknemers behartigde, achtte de aanwezigheid van camera's een fundamentele inbreuk op de persoonlijke levenssfeer en legde de situatie aan de rechter voor.

bron: Jaap Spaans, De gecontroleerde samenleving, 1998

Volgens de filosoof Michel Foucault is het Panopticum – het ontwerp van een koepelgevangenis zoals wij die in Breda en Haarlem hebben – een symbool voor macht in de moderne gedisciplineerde samenleving.

Het plaatsen van camera's op de werkplek is een manier van controleren die vergelijkbaar is met de manier van controleren zoals Foucault die ziet in het Panopticum.

3p 7

Maak een vergelijking tussen de controle in het Panopticum en de camera's op de werkplek aan de hand van drie punten die in beide vormen van controle aanwezig zijn.

In veel theorieën wordt macht gezien als een bezit dat gebruikt wordt om mensen te onderdrukken of ze buiten te sluiten indien ze niet mee willen werken. In de moderne samenleving gaat het er volgens Foucault om zoveel mogelijk mensen te laten functioneren in het maatschappelijk leven. Daar is ook macht voor nodig, zoals uit het voorbeeld van Spaans blijkt. Mensen moeten werken en presteren, vaak zonder dat nu duidelijk is van wie dat dan eigenlijk moet en wie er macht bezit. De samenleving moet in ieder geval zo ingericht zijn, dat iedereen zijn plek kent en optimaal zijn best doet.

4p 8

Leg aan de hand van Foucaults visie op 'anonieme macht' uit dat een werkgever niet zozeer de herkenbare 'machthebbende' is als hij camera's gebruikt, maar dat hijzelf een onderdeel is van een groter systeem.

Jaap Spaans beschrijft naast cameraregistratie ook het verschijnsel 'kliklijnen'. Bij zogenaamde kliklijnen kunnen burgers naar de politie of de sociale dienst bellen en de betreffende instantie vertellen wanneer iemand een overtreding heeft begaan, zoals zwart werken.

tekst 4

Toen ik in het voorjaar van 1997 de tiplijn van een regionaal politiekorps belde, streeelde een op de band ingesproken en uiterst vriendelijke vrouwenstem mijn chauvinistische ego. Zij deelde mede, dat ik als beller een bijdrage leverde aan de veiligheid en leefbaarheid van de bewuste provincie. Aai mensen flink over de bol en ze komen wel los. De klikker wordt veelal gekwalificeerd als een vaderlandslievende burger die een goede daad verricht. Veel Nederlanders laten zich door deze benadering inpakken, want de bewuste kliklijn blijkt de stoutste verwachtingen te overtreffen.

bron: Jaap Spaans, De gecontroleerde samenleving, 1998

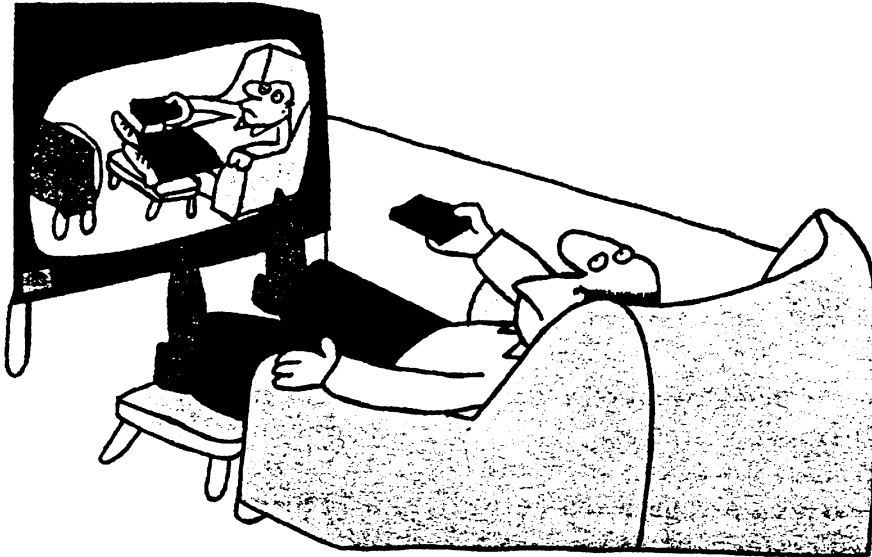
4p 9

Waarom zou Foucault in de 'vaderlandslievende burger' bij uitstek een voorbeeld zien van de zelfdisciplineren, zoals die een rol speelt in de moderne uitoefening? Geef in je antwoord een korte uitleg van wat Foucault onder zelfdisciplineren verstaat.

Ook het verschijnsel 'reality-tv' zou als een voorbeeld kunnen dienen voor onze gecontroleerde samenleving. Bij reality-tv laat men alles zien wat er gebeurt, alsof je er zelf bij bent. Het gaat daarbij vooral om het in beeld brengen van ongelukken, misdaden en rampen.

Bekijk onderstaande cartoon van Djanko.

figuur 1

bron: Djanko, VPRO-gids, 1999

- 3p **10** Leg aan de hand van deze cartoon uit dat 'reality-tv' ook een disciplinerend effect kan hebben.
Geef in je antwoord duidelijk aan wat het effect is.

Ook in het onderwijs spelen machtsverhoudingen een rol. Er zijn namelijk verschillende partijen met uiteenlopende belangen, bijvoorbeeld docenten en leerlingen. In zijn tekst over cameraregistratie beschrijft Jaap Spaans het werkelijk gebeurde voorval van scholieren die leraren filmde door middel van een zogenaamde 'vingercamera', een heel kleine camera die om de vinger bevestigd wordt. De leraren waren woedend over het gebruik van deze camera in de klas.

- 4p **11** Geef een argument dat de leraren kunnen gebruiken om het filmen af te keuren en geef een argument dat de leerlingen kunnen gebruiken om het filmen goed te keuren. Maak vervolgens een afweging tussen beide argumenten en geef in een eigen standpunt aan wat voor jou de doorslag geeft bij het al dan niet afkeuren van het gebruik van een vingercamera in de klas.

Kliklijnen, camera's of 'reality tv' zijn middelen van controle en disciplineren. Toch zou men kunnen stellen dat de burger vrij is en zelf de keuze maakt om te klikken of te filmen, zeker in een democratische samenleving als de Nederlandse.

In het boek 'Paradoxen van de modernisering' betogen Van der Loo en Van Reijen dat er wel degelijk momenten van bevrijding zitten in de huidige sociale structuren. Men voelt zich tegenwoordig heer en meester over zijn eigen lot:

'Deze mentaliteit komt onder meer tot uitdrukking in het feit dat moderne mensen niet meer vanuit traditionele instituties (het huwelijk, het ouderschap, de kerk en dergelijke), maar in termen van persoonlijke emoties en gevoelens redeneren'.

- 5p **12** Zou Foucault het eens of oneens zijn met de opvatting van Van der Loo en Van Reijen dat de moderne mens 'vrij' is, omdat hij in termen van persoonlijke emoties en gevoelens redeneert?
Geef tevens aan of je het met Van der Loo en Van Reijen eens bent dat de mens over een dergelijke vrijheid beschikt.

Einde